

Андріанна Бадида

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5980-5132>
Andrianna.badyda@gmail.com

УДК 342.72/73(44)“19”

ЗАХИСТ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

АНОТАЦІЯ. Розуміння конституційних принципів, на яких заснована будь-яка сучасна держава, є одним із сучасних трендів у юриспруденції. Конституційні принципи характеризуються високим рівнем стабільності, а їх захист забезпечується самим конституційним текстом.

У Французькій Республіці, окрім принципів Конституції, існує поняття фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки (PFRLR). Іншими словами, певний принцип може бути визнаний рішенням Конституційної ради Франції саме “фундаментальним принципом, визнаним законами Республіки”. Проте є умова – вони можуть стосуватись лише основних прав і свобод, національного суверенітету або організації органів державної влади.

Поняття фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки (PFRLR), – це особлива формула з Преамбули Конституції 1946 р., яка з самого початку не використовувалась у позитивному праві. Преамбула фактично підтверджує, що після прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Декларації прав 1789 р., існують фундаментальні принципи, визнані законами Республіки. У 1971 р. Конституційна рада вперше надає цим принципам зовсім іншого масштабу. Конституційна рада фактично зарезервувала за собою право контролювати відповідність закону не лише Конституції, а й основним правам і свободам, які містяться у Декларації 1789 р. та Преамбулі Конституції 1946 р.

Принципи, визнані законами Республіки (PFRLR), попередньо хоча й створені законодавцем, але конституційної сили надає їм орган конституційної юрисдикції – Конституційна рада. Остання, по суті, розгортає зміст цих принципів у своїх рішеннях. Аналіз таких рішень, у яких Конституційна рада “називає”, доповнює, чи взагалі заперечує (“відмінює”) певний принцип, визнаний законами Республіки, і є метою цієї статті.

Ключові слова: Французька Республіка; конституційні принципи; конституційний блок; рішення Конституційної ради; Конституція Франції 1958 р.; Преамбула Конституції Франції 1946 р.; права і свободи людини; основні принципи, визнані законами Республіки (PFRLR); принцип індивідуальної свободи; принцип рівності між чоловіками та жінками; принцип свободи асоціацій; одностатеві шлюби.

Важливий аспект існування будь-якої держави – принципи, що закріплені у конституції. Це такі основоположні стандарти, які визначають вектори та

© Андріанна Бадида, 2024

сутність існування держави. Звісно, що присутність принципів у конституційному тексті надає їм найвищого ступеня стабільності та захисту.

У Французькій Республіці є певна специфіка розуміння саме конституційних принципів права і окремо – фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки (PFRLR). Принципи, визнані законами Республіки (PFRLR), попередньо хоча й створені законодавцем, але конституційної сили надає їм орган конституційної юрисдикції – Конституційна рада. Остання, по суті, розгортає зміст цих принципів у своїх рішеннях. Аналіз таких рішень, у яких Конституційна рада “називає”, доповнює чи взагалі заперечує (“відмінює”) певний принцип, визнаний законами Республіки, і є метою цієї статті.

Внесок у питання розуміння принципів права в Україні є вагомим, зокрема, таких українських вчених, як М. Козюбра, В. Лемак, М. Савчин та ін. У статті використано надбання французьких вчених Д. Фенуйє, П. Ваксманна, а також кілька актуальних рішень органу конституційної юрисдикції Французької Республіки – Конституційної ради.

Почнемо зі специфіки певних принципів у Французькій Республіці. Передусім це пов'язано з поняттям “конституційного блоку”. Нагадаємо, що це поняття було введено одночасно з прийняттям рішення Конституційної ради Франції від 16 липня 1971 р. Термін “конституційний блок” відображає те, що норми, які становлять його зміст, теоретично на одному рівні в ієрархії норм, а саме на конституційному рівні. Тож до цього “блоку” входять Конституція 1958 р. та її Преамбула, Преамбула до Конституції 1946 р., Декларація прав людини та громадянина 1789 р., основні принципи, визнані законами Республіки (з рішень Конституційної ради), а також Закон “Про хартію навколишнього середовища” від 1 березня 2005 р.¹ Із цього переліку цікавим є поняття “основні принципи, визнані законами Республіки” (PFRLR). Це особлива формула з Преамбули Конституції 1946 р., яка з самого початку не використовувалась у позитивному праві. Преамбула фактично підтверджує, що після прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Декларації прав 1789 р., існують фундаментальні принципи, визнані законами Республіки. І саме згадане рішення Конституційної ради від 16 липня 1971 р. надає певним принципам значно іншого масштабу. Конституційна рада фактично зарезервувала за собою право контролювати відповідність закону не лише Конституції, а й основним свободам, які містяться у Декларації 1789 р. та Преамбулі Конституції 1946 р. Враховуючи зміст Преамбули Конституції 1946 р., яка включає посилання на фундаментальні принципи, визнані законами Республіки (PFRLR), принцип свободи асоціації є основоположним і відповідно до нього асоціації утворюються вільно².

¹ А Бадида, ‘Поняття “конституційного блоку” у Французькій Республіці: доктрина і судова практика’, *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару* (19 червня 2020 р.) (Н Лепіш упор, ЛьвДУВС 2020) 12.

² Décision n° 71-44 DC du 16 juillet 1971. Loi complétant les dispositions des articles 5 et 7 de la loi du 1er juillet 1901 relative au contrat d'association <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1971/7144DC.htm>> (accessed: 02.04.2024).

Принципи, визнані законами Республіки (PFRLR), попередньо хоча й створені законодавцем, але “конституційної” сили надає їм орган конституційної юрисдикції – Конституційна рада. По суті, Конституційна рада розгортає зміст цих принципів у своїх рішеннях³. Крім того, Рада може просто створювати нові принципи. Ось приклади. Принципові рівності, який Цивільний кодекс Франції виразив ще у 1804 р. у такій формулі: “усі французи користуються особистими правами” (ст. 11), Конституційна рада надає зовсім іншу сферу дії, символічно посиляючись на конституційний текст, який прямо забороняє певні форми дискримінації (походження, раса, релігія, переконання та стать), практично розширюючи сферу рівності, незалежно від того, чи йдеться про її отримувачів (оскільки принцип рівності приносить користь не лише усім французам, а й також потенційно має свої наслідки, виходячи за межі, на користь іноземців, і нав’язує себе державі, яка має не лише забезпечувати рівне користування цивільними правами, а й забезпечувати повагу до рівності у здійсненні прав у приватних відносинах, наприклад, у сімейному чи трудовому праві)⁴.

Інший приклад, коли Рада створює нові принципи. Кілька прикладів проілюструють це: право на сімейне життя, створене рішенням від 13 серпня 1993 р., що стосується закону про контроль імміграції та в’їзду, прийому та проживання іноземців у Франції; право на презумпцію невинуватості, яке з’явилося ще в 1981 р. у прецедентному праві Конституційної ради, прямо додане до ст. 9 Декларації прав людини і громадянина 1789 р., а закріплено до Цивільного кодексу Законом від 4 січня 1993 р.; право на гідне житло, встановлене як конституційна ціль у 1995 р. на основі принципу гідності та параграфів 10 і 11 Преамбули до Конституції 1946 р.; право на захист персональних даних, закріплене автономно на підставі ст. 2 Декларації прав людини і громадянина з 2012 р.; право на здорове довкілля, згадане у ст. 1 Екологічної хартії, яке Конституційна рада визнала обов’язковим для усіх тощо⁵.

Зосередимось на деяких базових конституційних принципах, які впливають з рішень Конституційної ради Франції. Зокрема, це такі, як: принцип людської гідності (у Франції завдяки рішенням Конституційної ради цей принцип натеper домінує в законі про охорону здоров’я (тексти, що стосуються переривання вагітності та дослідження ембріона), у кримінальному праві (умови ув’язненого тощо), права іноземців, положення, що стосуються житла), принцип індивідуальної свободи, свободи договору, принцип відповідальності, принцип незалежної адміністративної юрисдикції тощо.

Огляд рішень Конституційної ради в аспекті розуміння деяких основоположних принципів. У одному з рішень Конституційної ради Франції від 12 січня 1977 р. (щодо оцінки на відповідність Закону, що дозволяє перевірку транспортних засобів з метою розслідування та запобігання криміналь-

³ Бадида (н 1) 11.

⁴ D Fenouillet, ‘La jurisprudence du Conseil constitutionnel en droit civil des personnes. Promotion ou déformation?’ [2018] 20–21 Jus Politicum. Revue de droit politique 10–11.

⁵ Ibid 13.

ним правопорушенням) йдеться про розкриття суддями принципу індивідуальної свободи. Французький вчений П. Ваксман вважає, що це рішення є одним із тих, які сприяли встановленню іміджу Конституційної ради як “охоронця” прав та свобод людини. Проте він не розуміє, для чого Рада звертається до основоположних принципів, визнаних законами Республіки та проголошених Преамбулою Конституції 1946 р. (у цьому рішенні), якщо він прямо закріплений у одній зі статей Конституції 1958 р. У рішенні йшлося не про арешт по суті, а про “посягання на основні принципи, на яких ґрунтується захист свободи особи”. Тобто Рада засуджує рішення через надмірний обсяг повноважень, що надані органам судової поліції та їх агентам, якщо стисло – йдеться про порушення у підсумку вимог верховенства права. У пріоритеті – захист приватного життя, а відповідно певні її елементи були пов’язані з індивідуальною свободою. Тож законодавець зайшов надто далеко і це, вважає Суд, є нападом на свободу особи⁶.

Важливим з точки зору трактування принципу свободи та рівності між чоловіками і жінками є рішення Конституційної ради від 7 жовтня 2010 р., у якому остання перевіряла відповідність Закону, що забороняє приховувати обличчя у громадських місцях, Конституції.

Стаття 1 і 2 зазначеного Закону передбачає власне саму заборону та перелічує громадські місця, де не можна з’являтися у паранджі. Рада у своєму рішенні вказала на ст. 4 Декларації прав людини і громадянина 1789 р., де нагадала сутність принципу свободи. Тобто людина є вільною доти, доки не порушує права інших людей або норму закону. Проте законом можуть передбачатись обмеження. Також узято до уваги ст. 10 Закону, у якій йдеться про те, що “нікого не можна турбувати за його погляди, у тому числі релігійні, за умови, що їх прояв не порушує громадського порядку, встановленого законом”; а також параграф 3 Преамбули Конституції 1946 р., що передбачає гарантування жінкам у всіх сферах права рівні з чоловіками права. Конституційна рада вважає, що статті 1 і 2 Закону прийняті законодавцем для запобігання можливим загрозам громадській безпеці та вважає, що жінки, які приховують своє обличчя, добровільно чи ні, опиняються у ситуації ізоляції і неповноцінності, що є явно несумісним з конституційними принципами свободи та рівності і що законодавець, прийнявши ці положення, цим самим доповнив та узагальнив правила, які до цього часу були передбачені для конкретних ситуацій для захисту громадського порядку. Крім того, законодавець, на думку Конституційної ради, ухвалив положення, які забезпечують захист громадського порядку та гарантують конституційні права, і це не є явно непропорційним. Заборона приховувати своє обличчя у громадських місцях не може обмежувати здійснення релігійної свободи у місцях відправлення культу, відкритих для публіки. Ці положення не суперечать Конституції. Інші статті Закону, у тому числі й ст. 4, що передбачає покаран-

⁶ P Wachsmann, ‘Le Conseil constitutionnel et le principe de séparation des autorités administrative et judiciaire’ [2018] 20–21 Jus Politicum. Revue de droit politique 244–245.

ня у вигляді одного року позбавлення волі і штрафу у розмірі 30 тисяч євро, також визнані Радою такими, що не суперечать Конституції⁷.

Серед рішень Конституційної ради варто згадати ще одне – від 13 серпня 2021 р.), у якому орган конституційної юрисдикції перевіряв на відповідність Конституції Закон, який посилює повагу до принципів Республіки. Депутати та сенатори звернулися до Конституційної ради з оскарженням порядку прийняття та деяких положень Закону, що закріплює повагу до принципів Республіки (зокрема, ст. 12 і 26 тощо). Деякі з оскаржуваних положень зобов'язують будь-яку асоціацію або фонд, які вимагають надання субсидії від адміністративного органу, підписатися на республіканський трудовий договір. Із цих положень виходить, що зобов'язання, передбачені чинним договором, полягають у повазі принципів свободи, рівності, братерства та гідності людської особистості. У цьому рішенні (п. 22) підкреслено: 'Свобода об'єднань є одним із основоположних принципів, визнаних законами Республіки і урочисто підтверджених у Преамбулі Конституції. Згідно з цим принципом асоціації створюються вільно і можуть бути оприлюднені лише за умови подання попередньої заяви'. Якщо стисло, то оспорювані положення передбачають, що у випадку порушення трудового договору державна субсидія буде скасована за мотиваційним рішенням органу влади. Однак ця відмова не може, не викликаючи жодного пропорційного зазіхання на свободу об'єднань, призвести до повернення сум, виплачених за період до порушення трудового договору. Скарга по цьому пункту була відхилена. Деякі положення згаданого Закону (зокрема, третій та четвертий абзаци п. 1 ст. 16) визнані такими, що суперечать Конституції. Йдеться про рішення про призупинення діяльності асоціації або фактичної групи, процедуру здійснення якої депутати, що подали це звернення, вважають такою, що ігнорує свободу об'єднань. Суть полягає у тому, що нова стаття Закону дозволяє міністру внутрішніх справ дати наказ про призупинення діяльності асоціації у випадку надзвичайної ситуації як запобіжний захід на строк не більш як на три місяці з можливістю продовження один раз. Тож Рада вважає, що законодавець зробив посягання на свободу об'єднань, яке не є необхідним, доречним і пропорційним⁸.

Як впливає з зазначених рішень, Конституційна рада з'ясовує сутність (зміст) та розгорнуто подає деякі принципи, які містяться в "конституційному блоці". Проте є й зворотний бік цього процесу – відмова (заперечення) визнати певний принцип основоположним принципом, визнаним законами Республіки (PFRLR). Прикладом такої "відмови" є рішення від 17 травня 2013 р. щодо перевірки на конституційність Закону, що дозволяє вступати у шлюб одностатевим парам. Конституційна рада у рішенні перевіряла порядок прийняття Закону, парламентську процедуру тощо. Щодо власне шлюбу, то ст. 1 Закону передбачає, що шлюб укладають дві особи різної або од-

⁷ Décision n° 2010-613 DC du 7 octobre 2010. Loi interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2010/2010613DC.htm>> (accessed: 02.04.2024).

⁸ Décision n° 2021-823 DC du 13 août 2021. Loi confortant le respect des principes de la République <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2021/2021823DC.htm>> (accessed: 02.04.2024).

нієї статі. На думку заявників, укладення шлюбу між одностатевими парами ігнорує основоположний принцип, визнаний законами Республіки, згідно з яким шлюб є союзом чоловіка та жінки, крім того, зміни визначення (поняття) шлюбу порушує вимоги параграфу 14 Преамбули Конституції 1946 р. Своєю чергою сенатори вважають, що шлюб між особами однієї статі ігнорує “природні засади цивільного права”, за якими сексуальна “інакшість” є основою шлюбу та те, що дозвіл на шлюб для одностатевих пар “спрямує інститут шлюбу на цілі, що не пов’язані з інститутом шлюбу”. Аргументи Конституційної ради полягають у такому:

1. Правила щодо шлюбу стосуються становища людини, тобто скарга, заснована на тому, що ст. 34 Конституції не надає законодавцю повноваження встановлювати якості та умови, необхідні для одруження, має бути відхилена.

2. Враховуючи, що на республіканську традицію не можна з користю посилалися, щоб довести, що законодавчий текст, який суперечить їй, суперечитиме Конституції, якщо тільки ця традиція не породила б основоположний принцип, визнаний законами Республіки у сенсі першого параграфу Преамбули Конституції 1946 р.; якщо республіканське законодавство до 1946 р. та наступні закони до згаданого закону розглядали шлюб як союз чоловіка і жінки, то це правило, яке не стосується ні основних прав і свобод, ні національного суверенітету, ні організації публічної влади може бути основоположним принципом, визнаним законами Республіки у сенсі першого параграфу Преамбули 1946 р. Тобто скарга заснована на тому, що шлюб “природно” буде союзом чоловіка та жінки, повинна бути відхилена.

3. Враховуючи те, що, надавши доступ до інституту шлюбу одностатевим парам, законодавець вважав, що відмінність між одностатевими та різностатевими парами не виправдовує їх неможливість доступу до інституту шлюбу, статусу та правового захисту, пов’язаних зі шлюбом, Конституційна рада не вправі підміняти своєю оцінкою оцінку законодавця щодо врахування у питаннях шлюбу цієї відмінності у становищі.

4. Враховуючи, що положення ст. 1 не зачіпають права, набуті у результаті попередніх шлюбів, а отже, скарга ґрунтується на посяганнях на свободу шлюбу, що становить особисту свободу, яка захищається статтями 2 і 4 Декларації 1789 р., та на право зберігати законно укладені угоди, що впливає зі ст. 4, її необхідно відкласти.

5. Враховуючи, що положення ст. 1 не мають ні мети, ні ефекту відступу від принципу, згідно з яким будь-який діючий договір є обов’язковим для сторін і повинен виконуватися ними добросовісно; у результаті скарги повинні бути відхилені. Висновок Ради із вказаного полягає у тому, що положення Цивільного кодексу не ігнорують конституційні вимоги.

Крім цього, заявники висловили побоювання, що результатом введення Закону в дію буде стимулювання іноземців приїхати у Францію, щоб “обходити перешкоди їх національного законодавства”, чи підтримка “фіктивних шлюбів”. Рада на це контраргументує тим, що компетентні суди повинні попереджати, робити неефективною та присікати подібну практику. Звіс-

но, що й ці положення були визнані такими, що не суперечать Конституції. У рішенні також порушуються питання усиновлення та презумпції батьківства та положень, що стосуються прізвища⁹.

Отже, Конституційна рада цим рішенням демонструє свій нейтралітет щодо соціальних та етичних питань, заявивши, що ні право на сімейне життя, що впливає з п. 10 Преамбули до Конституції 1946 р., ані принцип рівності перед законом, що впливає зі ст. 6 Декларації прав людини і громадянина, не вимагали від законодавця дозволяти шлюби між особами однієї статі.

Рішення від 2013 р. є важливим ще з однієї причини. Конституційна рада не вважала за необхідне визнавати принцип, за яким шлюб укладається між чоловіком і жінкою (чи між особами однієї статі), основоположним принципом, визнаним законами Республіки (PFRLR), адже він, на її думку, не належить до основних прав і свобод.

Висновки. Конституція та базові принципи, що містяться в ній, повинні бути захищені. Вони й існують для того, щоб обмежувати політичну владу, а також, щоб влада, своєю чергою, поважала конституцію.

Крім загальних принципів, у Французькій Республіці існують фундаментальні принципи, визнані законами Республіки (PFRLR). Вони отримують цей “статус” за результатами розгляду рішень Конституційною радою. Остання роз’яснює (тлумачить) основні принципи, права та свободи людини, але, крім того, просто створює нові принципи.

Основоположні принципи, визнані законами Республіки, можуть стосуватись лише основних прав і свобод, національного суверенітету або організації органів державної влади.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Fenouillet D, ‘La jurisprudence du Conseil constitutionnel en droit civil des personnes. Promotion ou déformation?’ [2018] 20–21 Jus Politicum. Revue de droit politique 7–53.
2. Wachsmann P, ‘Le Conseil constitutionnel et le principe de séparation des autorités administrative et judiciaire’ [2018] 20–21 Jus Politicum. Revue de droit politique 237–260.

Conference papers

3. Badyda A, ‘Poniattia “konstytutsiinoho bloku” u Frantsuzkii Respublitsi: doktryna i sudova praktyka’, *Suchasnyi konstytutsionalizm: problemy teorii ta praktyky: materialy naukovo seminaru* (19 chervnia 2020 r.) (N Lepish upor, LvDUVS 2020).

⁹ Décision n° 2013-669 DC du 17 mai 2013, Loi ouvrant le mariage aux couples de personnes de même sexe <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2013/2013669DC.htm>> (accessed: 02.04.2024).

PROTECTION OF FUNDAMENTAL CONSTITUTIONAL PRINCIPLES IN THE FRENCH REPUBLIC

ABSTRACT. Understanding the constitutional principles on which any modern state is based is one of the modern trends in jurisprudence. Constitutional principles are characterized by a high level of stability, and their protection is ensured by the constitutional text itself.

In the French Republic, in addition to the principles of the Constitution, there is the concept of fundamental principles recognized by the laws of the Republic (PFRLR). In other words, a certain principle can be recognized by the decision of the Constitutional Council of France precisely as “a fundamental principle recognized by the laws of the Republic”. However, there is a condition – they can only concern fundamental rights and freedoms, national sovereignty or the organisation of public authorities.

The concept of fundamental principles recognized by the laws of the Republic (PFRLR) is a special formula from the Preamble of the 1946 Constitution, which from the beginning was not used in positive law. The Preamble actually confirms that after the rights and freedoms of a person and a citizen enshrined in the Declaration of Rights of 1789, there are fundamental principles recognised by the laws of the Republic. In 1971, the Constitutional Council for the first time gave these principles a completely different scope. The Constitutional Council has in fact reserved the right to control the conformity of the law not only with the Constitution, but also with the fundamental rights and freedoms contained in the Declaration of 1789 and the Preamble of the Constitution of 1946.

The principles recognized by the laws of the Republic (PFRLR), although previously created by the legislator, are granted constitutional force by the body of constitutional jurisdiction – the Constitutional Council. The latter essentially “unfolds” the content of these principles in its decisions. The analysis of such decisions, in which the Constitutional Council “names”, supplements or even denies (“cancels”) a certain principle recognized by the laws of the Republic, is the purpose of this article.

KEYWORDS: French Republic; constitutional principles; constitutional block; the decision of the Constitutional Council; Preamble to the French Constitution of 1946; Human rights and freedoms; basic principles recognized by the laws of the Republic (PFRLR); the principle of individual freedom; the principle of equality between men and women; the principle of freedom of association; same-sex marriage.